

tuma de fer sinó a un home que no pot en nenguna manera menjar» (p. 85).

Com sigui que el dicc. Alcover-Moll, no coneixent aquest *Libre*, qualifica el mot de castellanisme, la publicadora, VLeimgruber, opina que més aviat seria italianisme, però l'epítet de 'genovesa' potser no s'ha de pendre gaire seriosament; encara menys hem de creure que fos castellanisme un mot documentat en data tan antiga, en un text on no es veu cap castellanisme; i tractant-se d'una paraula comuna a totes les llengües romàniques, i que en la nostra ha deixat derivats de forma catalana segura: la concurrència amb *coca*, i altres rivals, devia fer que en català entrés en decadència i aviat quedà antiquat. També encara en OPou, on ben pocs castellanismes hi ha: «ADEREÇOS: menjar blanc, mantegades, crespellets, bunyols o orelletes, taronges de Xàtiva ---, *torta real*: libum, placenta regia; cuscucó: pulmentum gramilaceum» (*TbPu.*, 191). Avui ho fóra, castellanisme, certament (i ben inadmissible). Però és el cas corrent d'un mot romànic, antiquat en català.

El mot TORTA o TÛRTA és comú a totes les llengües romàniques, des del roms. fins al portuguès, passant per *torta* de l'it., oc. ant. i cast., i el fr. *tourte*, tots ells des dels orígens; mossàr. **turta* o **torta* s'ha de deduir de l'hispano-àrab *thúrda* (només en *RMa.* i dos andalusos dels Ss. XI i XIII, amb el consonantisme adaptat a un sinònim àrab *tharida*); el ll. tardà TORTA està ben documentat en llatí cristià i en glosses antigues llatino-gregues.

L'antiga etimologia TÛRTA 'torçada', ben poc fundada ja en l'aspecte semàntic, es va haver d'abandonar des del dicc. M-Lübke (*REW*, 8802), per la impossibilitat fonètica de justificar des de la ò del ll. *törtus* el vocalisme de les llengües romàniques; que, unànimement, tenen una vocal tancada. Es tenia, doncs, per desconeiguda l'etimologia, fins que en el DCEC vaig demostrar i documentar que es tracta d'un manlleu del llatí al grec pop.; no estan documentades les formes τῶρτον i τῶρτλδιον (aquest últim també reduït en grec vulgar tardà a τούρτιον):¹ tot plegat partí de la contracció, o crasi, que practicava el grec col·loquial (molt documentada des d'abans de Tedcrit) entre la ο de l'article τὸ i la α de ἄρτος 'pa' i ἄρτλδιον ο ἄρτλον 'panet'.

DERIV.: *Tortell*, derivat comú a diverses llengües romàniques. En català es documenta des del S. XVII «panis spira, in spiram efformatus panis», Lacav., Belv. etc., i en un romanço que potser és també d'aquest segle: «los padrins y padrinas - *tortells* van preparant, / per lo dissabte de Rams - que a sos fiols daran» (versió impresa reco. per MilàF, *Romllo.*, 18F₂).

Reapareix en it. *tortello* «tortina riempita d'erbe e d'uova tritate assieme», documentat des de c. 1475 (Luigi Pulci); cf. *tortellini* «specie di pasta con ripieno» [c. 1610], fr. ant. *tourteau* [S. XII]; Prati cita un b. ll. *tortellus* de 1122; i l'oc. *tortel(h)* ja apareix des dels trobadors (V. de St. Honorat i en Peire Cardenal): «e ls pros homs paysseria d'un *tortel(h)*» ('als homes com cal els regalaria apeixant-los de tortell'), Rayn. v.

383b. Ha restat particularment en gascò: *tourtèt* «gros gâteau» (Gers, H-Pyr. Nord, Boussan) (*ALGc.* III, 746), 'tortell' a la V. d'Aran (en algun punt pron. *turtÿt* 'tortell que els padrins regalen als seus fillols') (Gessa, 1934), Sant Gaudens *tourtèt* «gâteau» (Dupleich), potser també el fem. *turtÿra* 'bola de mantega que es treu del bot de fer-ne, després de treure'n, pitjant, el xerigot' (Alf. Schmitt, *Termin. Past. Pyr-Centr.*, 118). *Tourto* = *tourtèt* resta allà en els H-Pyr. i a l'Est del Bearn (*ALGc.*).

Tortella 'espècie de tortell o coca de massapà etc.' [1647, dicc. Torra]: «*Tortella* o *garlanda*: placenta, *tortella real*: libum, placenta regia»; és només comarcal, com ja el qualifica Belv., en particular tortosí: «Nadal --- los dies de la sabrosa *tortella* qu' és de marsapà, si vos la compra 'l padrí», Vergés Paulí (*Espurnes* v, 136). *Tortera* 'estri de cuina' (Vic 1674, *DAG.*).

Tortada [Sóller 1657], «*tortrada*: obra de pastisseria, *scriblita*, *placenta*, *pepanum*; tortrada de peres, cieres y altres fruytes --- tortrada de mató y altres coses de llet --- cassola de fer tortrades ---», Lacav. La variant en *-rtr-*, amb la *r* repercutida, és ja antiga en aquest mot, car s'assenyala una variant *tortra* per *torta* «tourte, sorte de pain bis de forme ronde» en oc. ant. (PDPF): potser hi ajudà un «télescopage» una mica absurd amb *tortra* 'törtora'; és la que usava el gran llaminer del B. de Maldà: «plat de peres relenes, *tortrada* de llet delicada, tot per acabar-lo d'embarfar [???] a hom», «bunyols, amb no sé si llet d'ametlla, budín, també dolç, a imitació de bescuit d'ou», *tortada* de confitura, plata de crema ---», *Coll. B. V.*, 238, 98. *Tortadera*.

Ignorem exactament el contingut de l'hapax *tartugat* que es llegeix només en JRoig: «sovint anava / de nit al nou / bany d'En Çanou / --- / Feya fer, fresc, / molt citronat, / carabaçat, / prou gingebrons / e canyelons, / fin *tartugat* / e caponat / en lletovari» (*Spill*, 2681); però podem estar bastant segurs que no seria «carne de tortuga [!] y de capón en dulce» com dictamina desimoltament el P. Chabàs (p. 300) i accepta impertorbable *AlcM*; amb la greu conseqüència de convertir-ho en **tortugat*: salta a la vista que no hi ha tals tortugues, i ni tan sols tals capons (aquest *caponat* deriva de *capa* 'tongada de sucre etc.', cf. *capironat*, *caponada* etc.): tot el context indica que aquí no hi ha res de carn, sinó confits i lletovari, coses dolces i llaminadures.

Probable pel sentit i derivació és que es tracti d'una metàtesi vocàlica de **tortegat*, derivat de l'antic *torta* a la manera de *tortada*, *tortell*, *tortella*, i amb *-at* comparable al de *citronat*, *codonyat* etc.; cf. l'acompanyament de *tortada* de nou, amb *carabassat*, en el doc. de Sóller a. 1657 citat per *AlcM* («carabassat tres lliures per los gobellets y *tortades*»); la terminació *-egat* pot ser deguda al model de *mantegat*, *mantegada*, amb el qual ja hem vist que acomboia OPou la *torta real*; altrament cf. també *tortogada*, derivat de *torta* 'revolt', que documenta el *DAG.*, «allí on el camí fa *tortogada*» (< *tortegada*, amb la dilació de tipus *Cornudella*, *es-mortuir* (< *-teir*).